

ВЯЧЕСЛАВ БУДЗИНОВСЬКИЙ

Трагедія гумориста

Оповідання „Як чоловік зійшов на пана“ вийшло рівно 40 літ тому в Чернівцях. Цікаво, що саме безпосередньо перед смертю, Будзиновський вернувся до нього і виправив його речення за реченням, додаючи місцями цілі нові сторінки. Він написав його, як сам каже, жартом і не привязував до нього більшої ваги. Те саме було і з іншими його гуморесками — його першими літературними дебютами. Хоч як ці речі подобалися читачам, автор не був задоволений такою працею; його тягнула політична діяльність, цікавили соціальні питання. Із життєписного нариса, що залишився між його посмертними паперами, можемо бачити, на що він звертав головну увагу. Його захоплювала політика і серед неї пропадали такі речі, як книжки.

Перед смертю людина має не раз такі проблиски — навороги до поривів своєї молодости. Можливе, що Будзиновський відчув симпатію до тих знехтованих ним молодечих спроб, де так багато було з його справжньої вдачі та буйного темпераменту. Гумор не покидав його ніколи, але він використовував його отак собі у своїх політичних виступах, ніколи у „поважних“ книжках. На старість (він умер 14. лютого 1935 р. у 67-ім р.), коли життя ставало щораз тяжче для робітника пера, він натрапив нараз у закутках своєї душі на ту підземну, золотодайну жилу, що блищала як промінь усмішки.

Як приватна людина мав Будзиновський гумору так багато, що міг цілими вечорами забавляти велике товариство. Він мав загострений зір на смішні сторінки людської природи та свого середовища. Та і він, так само як А. Чай-

ковський, Мартович і Маковей, не пішов за своїм природним нахилом життєрадісної людини; думка про інші обов'язки приглушила в ньому навіть свідомість, що він має хист гумориста.

„Як чоловік зійшов на пана“, „Стрімголов“, „Оповідання“, вказують на цей хист без сумніву. Нераз, коли редактори замовляли в нього легкі фейлетони, він писав їх для розваги або гонорару і переходив до іншої „поважнішої“ праці.

Оця поважніша праця зводилась до актуальних політичних брошур і популярних розвідок з освітньою та пропагандивною метою, — пізніше до популярних історичних повістей.

Не наше діло оцінювати суспільну діяльність В. Будзиновського; із своїм невгамовним темпераментом і величезною енергією він умів витворювати фермент, який запалював інших, поривав. Та вдачею анархіст нездатний до ніякої збірної громадської праці, фантаст і неімовірно впертий фанатик, найкраще він почував себе сам, коли воював з усіма на всі боки.

В оції гуморесці знайде читач деякі риси автора в особі Стефана; не всі ці риси видаються нам симпатичні, навіть тоді, коли автор переконаний, що це прикмети. А проте щирість і безпосередність, з якою Будзиновський пише те, що думає — прикмети досить рідкі.

Приватно був Будзиновський багато глибший, цікавіший, духово багатший, ніж як автор. Хоч як любив він писати і хоч енергія його була подиву гідна, він сідав за свої книжки як за обов'язкову громадянську працю і часто вибирав на героїв своїх повістей постаті, які мали мало спільного з тим, що щодня його вражало, підмулювало, хвилювало та обурювало. Ось чому його гуморески, де він вкладав найбільше із своїх безпосередніх щоденних почувань іще й досі не втратили своєї свіжості, тоді як його історичні повісти та оповідання це тільки лектура для широких кол і для нього цілком неприкметна.

Будзиновський — як автор історичних повістей — не мав часу „видумувати“ нових сюжетів і залюбки за

позичував готову фабулу від Купера або Герстекера, переодягаючи героїв і змінюючи обстановку. За матеріал мав історію України, яку добре знав, за провідну думку твору досить йому було боротьби з „ворогами“. Будзинівський писав багато і швидко, ставився до літератури як денникарі до газетної праці: треба написати таку-то річ на означений речинець і віддати рукопис до друку, байдуже, чи є там які помилки, бо й так завтра треба писати вже щось нове.

Виховне значіння популярних повістей Будзинівського безсумнівне. Якби ми мали бодай пів сотні таких Будзинівських, то не треба б заохочувати до книжки ні молоді, ні народньої маси: — книжка була б приємністю, за якою кожний сам шукає. Та найбільша помилка Будзинівського як письменника була в тому, що він недоцінював того елемента, який у ньому був найцінніший і який у книжках найрідший — гумору. Гумор додає багато більше життєвої енергії людям, ніж поважні поклики та поуки, бо він сам є висловом цієї енергії. Сміх, що показує нам власні хиби та слабощі, дає нам змогу знятись понад них ясним, сміливим поглядом. Чим є суспільна сатира — знаємо найкраще з її впливу на громадянство: вона, наче душ прохолоджує занадто гарячі голови, змиває бруд з охлялого організму і зміцнює його, підбадьорує. Те, що зробила одна „Енеїда“ — не могло б зробити ні десять сентиментальних „Марусь“... „Лис Микита“ робить і досі вражіння живого розумного дипломата, тоді як неодна поважна постать із повістей тої самої доби зовсім нежива.

Прошу уявити собі, яку галерію типів з якими перипетіями міг би був дати Будзинівський, якби був описував те, що бачив за час своєї суспільної діяльності! Сам австрійський парламент, де він грав так часто ролю *enfant terrible*, міг би був стати темою такою живою, як живою була боротьба на його арені за високі національні ідеали і — надписи на залізничних білетах! Будзинівський незвичайно жвавий, цікавився всіма актуальними справами нашого громадського життя і всіх знав, умів годинами оповідати про прекомічні конфлікти наших достойників,

анекдоти про всяких наших директорів, голів, делегатів, представників. Кілька довших споминів, які він залишив. Мають місця гідні пера великого гумориста.

Факт, що він не находив у своїй дуже живій і багатій пам'яті досить сильних спонук, щоб використати свої досвіди на сатиричні оповідання та повісти, вказує на те, що ми знаємо з інших його книжок: — Будзинівський не мав справжньої письменської уяви. Переробити величезну чужу повість було для нього легше, ніж скомпонувати самому маленький нарис. Те, що герой гуморески „Як чоловік зійшов на пана“ каже про свою нехоть до писання листів, відповідало зовсім точно нехиті Будзинівського до всяких окрас стилю, до того всього, що звано „поезією“ — найсутнішого елементу кожного літературного твору. Будзинівський належав до людей, що мають багато фантазії у буденщині, у тих усіх дрібницях, що інші виконують машинально, з книжки хотів писати холодно, „на розум“.

За кожним разом, коли вже в останніх роках В. Будзинівський приходив у неділю вранці до каварні, щоб перекинути часописи і почути рідні новини, розмова з ним була таки жива, що при столиках оживало навіть молоде знуджене покоління. Тоді завсіди ставало жаль невикспльоатованої ним копальні гумору.

Коли прийшла недуга і „чорні дні“ перед порогом старости, Будзинівський випродав увесь наклад своїх книжок видаваних за власні гроші, щоб купити собі пасіку в горах. Він розумівся на бжільництві і хотів рятувати свої легені. А проте і підчас найбільшої недуги не згадував про неї, хіба страшним нестримним кашлем. Сміявся, що з меду можна легше жити, ніж з чорнила і зарікався не писати більше. Та життя в горах серед уликів, це була тільки фантазія поета. Мед не виплачувався і Будзинівського знову тягнуло до каламаря.

Тішився, що по селах його читають і розуміють. Понаписував він чимало таких популярних повістей, оповідань, навіть комедій як „Пригоди запорозьких скитальців“, „Пан Гуляйдуша“, „Козак Шуба“, „Опришок“, „Під одну булаву“, „До віри батьків“, „Шагін Герай“, „Греміть“.

„З ясиру“, „Осаул Підкова“ і кілька томів залишилися ще в рукописах.

Будзиновський любив писати просто. Нераз обсипувало його жаром, коли погляд його падав на речення складене галицькою канцелярщиною; навіть загальноприняті абстрактні терміни волів заступати простими рідними словами. Він боронив одного з найвищих принципів класичної літератури: „Пиши як мога просто та ясно“, але на жаль писав не для тих, що цікавляться принципами та літературою.

Яка іронія долі! 30 літ писав Будзиновський книжки призначені для якнайширшого загалу, відповідно до духових потреб тих, які могли їх читати; писав просто, ясно, брав патріотичні сюжети, прикрашував їх сензацією, а його читачі не могли йому дати хочби найскромнішого прожитку. Довгими роками по війні майже вмирав з голоду, жив скромно, як аскет. Був занадто гордий, щоб прохати якоїсь посади у товаришів на становищах, занадто непримирний — сам відчував це — щоб сидіти на такій посаді і мовчати. Пробував жити з пера, а це в нас означало: нужда.

Неодин добрий фейлетон і дотепне оповідання Будзиновського попропадали у часописах. Ніхто за ними не стежив, ніхто не збирав їх. Він сам так зневажливо ставився нераз до тої газетної „панщини“, що підтримував довкола себе хибний погляд, буцім-то його гуморески це тільки така собі забава.

Не все в літературі виборене кровю і потом має вартість; кровю і потом пишуть теж мазуни. І не все кинене на папір жартма, отак знехотя — безвартне; неодин справжній твір зродився саме так легко, як родиться сміх і дотеп.

М. Рудницький.